

Educatio 27 (1), pp. 14–29 (2018)

DOI: 10.1556/2063.27.2018.1.2

A társadalom- és humán tudományos doktori iskolák oktatóinak akadémiai profilja (2000–2010)

KARÁDY VIKTOR

Central European University

A tanulmány az 1993 után a PhD-képzés intézményesítésére alapított humán és társadalomtudományi doktori iskolák személyzetének összetételét vizsgálja néhány – durkheimi értelemben vett – „társadalommorfológiai” szempontból, összehasonlítva az oktatókat a vizsgált szakterületek művelőinek egyéb kategóriáival, mint az akadémiai kandidátusok és a nagydoktorok, különös tekintettel a neveléstudományban tevékenykedőkre. A közel teljes körű prozopográfiai felmérésen alapuló vizsgálat így foglalkozik a különböző szakterületeken oktatók és publikálók számbeli arányaival, különös tekintettel a doktori iskolák oktatóinak képzettségi adataira, a nőiesedésre és a publikációkban megnyilvánuló szakmai termelékenységre.

Kulcsszavak: PhD-iskolák, tudományozsziológia, társadalommorfológia

The study focuses on the “morphological” composition (in the sense of Durkheim’s “social morphology”) of the staff active in the doctoral schools founded after 1993 in the social sciences and humanities for the training of PhDs, comparing this staff with other established categories of the same fields, like academic doctors and “candidates” with special attention to those in educational science. The survey, based on the close to exhaustive prosopography of the personnel concerned, deals specially via quantified data with their level of training, feminization and professional productivity as exemplified in their publications.

Keywords: PhD schools, sociology of sciences, socio-morphology

Jelen tanulmány annak a nemzetközi együttműködésben lezajlott kutatásnak a magyarországi részére vonatkozó előzetes és részleges eredményeiről számol be, amely a társadalom- és humán tudományok helyzetének alakulását vizsgálta 1945-től

Levelező szerző: Karády Viktor, Central European University, 1051 Budapest, Nádor u. 9.

E-mail: karadyv@gmail.com

napjainkig. A 2017 márciusában lezárt kutatási projektet négy éven át finanszírozta a brüsszeli Európai Bizottság. A kutatást Gisèle Sapiro irányította Párizsból (EHES – *Ecole des Hautes Études en Sciences Sociales*), és elsődlegesen argentinai, ausztriai, franciaországi, nagy-britanniai, olaszországi és hollandiai partnerek, őket kiegészítve pedig brazil, svédországi és észak-amerikai résztvevők bevonásával zajlott.¹ Kutatásunk legfőképpen bizonyos központi tudományágak (szociológia és demográfia, közgazdaságtan, irodalomtudományok, filozófia, politikatudomány, pszichológia, etnológia) intézményesülésének (illetve esetenként intézményes leépülésének) hosszú távú folyamataira, a „nemzetköziesedés” felé történő elmozdulások vizsgálatára (különösen a határokon átívelő együttműködés tekintetében), illetve különböző országokban a jelentősebb tudományos paradigmák exportjára és átvételére irányult (ideértve főképp a kanonizált szerzők munkáinak terjedését). Kutatásunktól azt reméljük, hogy segítséget nyújt a társadalom- és humán tudományok területén az intellektuális együttműködés előmozdítására, és rámutat azokra a tényezőkre, amelyek egy valódi „európai kutatási tér” létrehozását akadályozzák.

Nagy Péter Tiborral közösen, a Wesley Egyház- és Vallásszociológiai Kutatóközpont² szervezeti keretében, szoros együttműködésben vezettük a magyarországi munkálatokat, melyek ugyan szerves részét képezték a nemzetközi projektnek, ugyanakkor számos mind ez idáig feltáratlan, más partnerországokban rendelkezésre nem álló forrás felhasználásának köszönhetően sokkal tágabb körűek voltak. Forrásaink lehetővé tették ugyanis, hogy a szerződésben vállalt kötelezettségeinken túl vizsgálódásainkba nemcsak a hét kiemelt szakot, hanem az összes társadalom- és humán tudományt bevonjuk. (Ez kódolási eljárástól és kategorizációtól függően – néha egyébként változó számú – összességében mintegy 15 diszciplínát jelentett.) Ezek között sokra a nemzetközi projekt nem terjedt ki. Ezenkívül, míg partnereink kizárólag másodlagos statisztikai és egyéb forrásokat használtak, nekünk lehetőségünk volt meglehetősen egyedi prozopográfiai adatbankokat létrehozni és elemezni, amelyekben különböző objektív kritériumok alapján az 1945 óta a társadalom- és humán tudományokhoz köthető mintegy 14 000 egyén személyes adatai, illetve a szellemi termékeik szerepelnek, többek között a társadalom- és humán tudományos területen született tanulmányok magyarról és magyarra történő fordításai, a magyarországi könyvtárakban meglévő külföldi társadalom- és humán tudományos publikációk is. Munkánk legfőbb bázisát tehát azok terjedelmes (majdhogynem teljes) listája képezi, akik Magyarországon a második világháborútól napjainkig a nevezett tudományágakban tevékenykedtek.³

A mintegy 14 000 érintett alapvető prozopográfiai adatai a listában szereplők intellektuális és karrierútjaira vonatkozóan is tartalmazznak információkat, noha bizonyos források töredékes jellegéből vagy szűkösségéből adódóan ezek az adatok nem mindenütt álltak egyformán rendelkezésre.⁴ Közöttük található a listán szereplők életének fontosabb évszámai, regionális kötődésükre és/vagy háttérükre utaló jelzések, iskolai képzésük adatai, tudományterületeik, valamint utalások szakmai pályájuk állomásaira (pozíciók,

¹ Lásd a projekt honlapját az INTERCO-SSH alatt.

² <http://wesley.hu/szervezet/wesley-egyhazi-es-vallasszociologiai-kutato-kozpont-wesz>

³ A prozopográfiai felhasználásának problémáiról lásd *Broady* 2002.

⁴ A legalapvetőbb eredményeket lásd: *Karady–Nagy 2017: Social sciences and humanities in Hungary, 1945–2010. First volume. Factbook about Hungarian social scientists.* John Wesley Publisher, Budapest, 2017 <http://mek.oszk.hu/16700/16701/>

helyek, intézmények) és szellemi produktivitásukra (könyvek, folyóiratcikkek), szervezeti kapcsolataikra, együttműködéseikre, nemzetközi beágyazottságukra, kitüntetéseikre stb. Ezeket a nyers információkat jelentést hordozó változókká lehetett alakítani, amelyek többváltozós statisztikai elemzéseket alapoztak meg (Ferrarotti 1990).

Adataink rendkívül sokféle forrásból származnak. Lehetőségünk volt számos publikált és levéltári információt kombinálni egymással, olykor pedig az általunk korábban létrehozott, az 1950 előtt magyarországi egyetemekre beiratkozott diákokra vonatkozó prozopográfiai adatbankjainkat is felhasználtuk. A legfontosabb forrásaink a következők voltak:

- a kandidátusokra (2003-ig), valamint az MTA doktoraira és tagjaira vonatkozóan a *Magyar Tudományos Akadémia almanachjai* és az akadémiai könyvtár disszertációnyilvántartása,
- az egyetemi oktatókra vonatkozóan a World of Learning, a közlönyben megjelent egyetemi tanári kinevezések, egyetemi tanrendek, egyéb közreadott források,
- azok (sajnos többnyire hiányos) listái, akik magyarországi egyetemek társadalom- vagy humán tudományi karain (1993-tól) PhD fokozatot szereztek, de közülük a 14-ezres listába csak azok kerültek, akik a doktori.hu adatbázisa szerint valamilyen minőségben a doktori képzés oktatói személyzetébe 2010-ig bevonattak,
- a társadalom- és humán tudományok területén doktoranduszok képzésére akkreditált doktori iskolák tanárainak listája,
- (1990-től kezdve) Nagy Péter Tibor válogatásában a *Ki kicsoda?* kötetek, nemzeti lexikonon, életrajzi lexikonok (főleg az új akadémiai *Magyar Nagylexikon*),
- a társadalom- és humán tudományok területén az 1945 óta megjelent publikációk bibliográfiája a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban (hozzávetőleg 45 000 könyv és 800 000 tanulmány, illetve cikk könyvészeti jelzéseivel),
- a társadalom- és humán tudományok területén a tudományos művek tárába 2010-ig bekerült publikációk bibliográfiája, illetve a MATARKA folyóirat-katalógus címlistája,
- számos társadalomtudományi folyóiratból a szerzők munkahelyére és pozíciójára vonatkozó közlések,
- számos társadalomtudományi folyóiratból a folyóiratok szerkesztőbizottságainak összetételére és a tudományos társaságok vezető testületeinek összetételére vonatkozó adatok,
- a felsőoktatásban tanuló diákoknak a korábbi kutatások révén hozzáférhetővé vált prozopográfiai (az 1920 és 1950 közötti időszakra) (főként az irányításunkkal és az Európai Kutatási Tanács finanszírozásának köszönhetően megvalósult ELITES08 kutatási projekt eredményeként),⁵
- különböző kutatási adatok azokra a diákokra vonatkozóan, akik különböző időszakokban (főleg 1995 és 2010 között) a társadalom- és humán tudományok területén folytatták tanulmányaikat,
- a hivatalos és szakmai díjak, érmek, címek és egyéb kitüntetések birtokosainak (feltehetően nem teljes) listája,
- nem magyar szerzők vagy külföldi lexikonokban fellelt szakfolyóiratokban hivatkozott vagy magyar nyelvre lefordított magyar származású szerzők szakmai életrajzai.

⁵ <http://elites08.uni.hu>

Itt nincs mód mindazokra a szakmai és módszertani problémákra és nehézségekre kitérni, amelyekkel egy ilyen hatalmas adatbank létrehozásakor és felhasználásakor a kutatóknak számolnia kell. Ezek közül csak az ilyen nagyléptékű listák kezelésekor felmerülő hibák (homonimák, elütések, téves tulajdonítások stb.) gyakori előfordulását, a személyekre vonatkozó nemritkán ellentmondásos adatokat s a megbízható információk egyenlőtlen eloszlását emelném ki a kutatás tárgyai között szereplő különböző csoportoknál: életrajzi adatok többnyire csak bizonyos publikált forrásokban hozzáférhetők, mint a *Ki kicsoda?* vagy a lexikonok. Sajnos a legígéretesebb forrásanyagok egy része – például a Magyar Tudományos Akadémia kandidátusainak személyes dossziéi – nem voltak kutathatók. Ha az ilyen korlátozások később esetleg feloldásra kerülnek, a jövőbeli kutatók előtt még mindig nagy munka áll, amelynek révén a mi megállapításainkat és elemzéseinket pontosíthatják, kiegészíthetik vagy korrigálhatják.

Egy efféle ismertetés korlátait figyelembe véve a következőkben a társadalom- és humán tudományok területén tevékenykedő és az adatbankjainkban szereplő tudósok egyetlen csoportjára, a doktori iskolák tanáira fogok összpontosítani, különös tekintettel – az *Educatio*[®] feltételezett érdeklődését követve – a neveléstudományra, a többi társadalom- és humán tudománnyal összevetve. A művelet célja a doktori iskolák mint tevékenységi mező „társadalmi morfológiájának” felvázolása (durkheimi értelemben). Ez az érintett szakterületeknek a tudományos mezőben való elhelyezkedése, súlya és belső szerkezete szempontjából néhány olyan, lényegesnek ítélt tulajdonságának a számszerűsített elemzését foglalja magában, mint a doktori iskolák oktatóinak számszerű megoszlása, képzettségi szintjük, a nők aránya, publikációik mérete és természete.

A doktori iskolák – érthető módon – csak 1993 után jöttek létre, amikor a magyarországi egyetemeken elindult a szervezett PhD-képzés. Ez jelentős fejlemény volt az egyetemek modernizálódása szempontjából, mivel korábban, a szocializmus előtti régi rendszer egyetemén a doktorátus vagy kötelező formalitás volt a normális szakképzési ciklus végén (jogon vagy orvostudományban), vagy speciális vizsga letételéhez kötött fokozat volt (a bölcsész tudományi karokon és a pesti katolikus teológián), amelyet komolyabb kutatásokat nem igénylő, rövid disszertációk megírásával lehetett megszerezni. 1950 után – a szovjet modellt követve – kizárólag az MTA-nak volt joga akadémiai (kandidátusi, akadémiai doktori) fokozatokat odaítélni, és ez három újítást is eredményezett. Először is, a doktori címet minden tudományág esetében egy szakértőkből álló és az MTA által kijelölt állami bizottság ítélte oda. Másodszer, az előválogatott „aspiránsoktól” több évnyi előkészítő munkát követően formálisan meghatározott új kutatási eredményeket vártak. Harmadszer, az „aspiránsok” jó része az MTA kutatóintézeteiben vagy az államigazgatás egyéb területein (például az Oktatási Minisztériumban), tehát nem feltétlenül (bizonyos diszciplínák esetében pedig főleg nem) az egyetemeken működött. Az egyetemek, ha oktatóik nem is voltak kizárva az aspirantúra lehetőségéből, intézményesen és közvetlenül – pl. külön képzési programokkal – nem vettek részt a kutatók képzésében, bár a diplomáltak a tudományos fokozatnak nem minősülő egyetemi doktori („kisdoktori”) címet – egy külön dolgozat elkészítése ellenében – megszerezhették. A kommunizmust követő oktatási reformnak így fontos újdonsága volt, hogy nyugati mintára bevezette a PhD fokozatot és az ahhoz vezető sajátos képzési utat, amely magasan specializált doktori iskolák központi akkreditációját tette szükségessé minden szakterületen.

A neveléstudomány vagy a pedagógia – ahogyan ezt a területet sokáig hivatalosan nevezték – más társadalom- és humán tudományos diszciplínákkal szemben számos sajátosságot mutat fel. Korábban valamiféle alkalmazott tudománynak volt szokás tekinteni, amelynek az volt a feladata, hogy az általános és középiskolai tanárok számára szükséges kompetenciákat kiegészítse. Ebből adódóan az első olyan társadalom- és humán tudományos diszciplínának tekinthető, amely a magyarországi egyetemek bölcsészettudományi karain – már a 19. század végén – a tanterv szerves részévé vált. Ugyanez volt az oka annak, hogy a régi rendszer bukását követően az 1950-es évek sztálinista rezsimjében a legtöbb társadalom- és humán tudománnyal szemben a neveléstudományra nem sütötték rá a „burzsoá tudomány” ideológiai bélyegét. Jóllehet ez a szak is a felsőoktatásban tanított többi tárgyhoz hasonlóan ideológiai áramvonalasításon esett át és megfelelő politikai felügyelet alá került, a tanárképzésben való pragmatikus alkalmazásának köszönhetően a kommunizmus legsötétebb időszakát is mondhatni jelentősebb intellektuális sérülések nélkül vészelte át.

Néhány pillanatképszerű táblázatban láthatjuk, hogy melyek azok a közös vonások, amelyek tekintetében a jelenleg magyarországi egyetemeken működő doktori iskolákban a neveléstudománnyal foglalkozók a többi társadalom- és humán tudománytól különböznek. Legelőször is vessünk egy pillantást az érintett oktatói csoportok abszolút és relatív nagyságára.

1. táblázat: A társadalom- és humán tudományi doktori iskolák oktatói gárdája szakterület szerint 2010 körül

	Nyers szám	%	Rangsor
Jog- és államtudomány	271	8,5	5
Közgazdaságtan, szervezéstudomány	537	16,9	1
Művészeti képzések	267	8,4	6
Regionális kutatás és környezetvédelem	32	1,0	
Filozófia	127	4,0	9
Földrajz- és földtudományok	118	3,7	10
Nyelvészet, filológia	323	10,1	3
Katonai tudományok	146	4,6	8
Vallástudományok	98	3,0	
Irodalomtudomány	389	12,2	2
Politikatudomány, nemzetközi kapcsolatok	75	2,3	
Neveléstudomány, pedagógia	164	5,2	7
Pszichológia	96	3,0	
Szociológia	88	2,8	
Történelemtudomány	312	9,6	4
Folklor, etnológia	44	1,4	
Más humán tudományok, kommunikáció	96	3,1	
Együtt	3 183	100,0	

Ha azok számát vizsgáljuk, akik a társadalom- és humán tudományok egész területén nyújtott doktori szakképzésben részt vettek, akkor azt látjuk, hogy a doktori iskolák tanárainak huszadát adó neveléstudomány köztes pozíciót foglal el. A doktori iskolák közül a legtöbb oktatót a közgazdaságtudomány foglalkoztatja, ezt követően az irodalomtudomány, a nyelvészet és a történettudomány következik a sorban. A felsőoktatási piac e domináns szektorát továbbra is az iménti klasszikus – már a kora 20. században vagy még korábban egyetemi tanszékekkel rendelkező – tudományágak uralják az összes pozíciónak több mint felével. A „fiatal” társadalomtudományok (abban az értelemben, hogy csak az 1960-as évektől jutottak el a szakmai intézményesülés nyilvános stádiumába) – mint a szociológia, a politikatudomány és a pszichológia – a doktori iskolák nyújtotta pozícióknak kevesebb mint a tizedét foglalják el. A számok tehát még mindig a fiatal társadalomtudományokkal szembeni, mintegy negatív elfogultságot tükrözik, ezek ugyanis csak az 1960-as éveket követően kezdtek kiemelkedni az üldözött és megbélyegzett szakmák státuszából, ami a társadalom- és humán tudományok klasszikus ágainak kedvezett. Ez utóbbiak esetében kétségkívül többletelőnyt jelentett, hogy a gazdasági vagy oktatási piacokon, különösen a szaktanári képzésben – amely a bölcsészettudományi karok legfőbb alpiaca volt – alkalmazott tantárgyaknak számítottak. A pedagógiának ugyancsak megvolt ez az alkalmazott funkciója, azonban szemmel láthatóan csak kiegészítő státuszban, talán mivel kizárólag módszertani eszközöket biztosított a középiskolai tanároknak, anélkül természetesen, hogy a középiskolai tananyagban külön tantárgyként megjelent volna.

2. táblázat: A társadalom- és humán tudományok területén publikált tanulmányok megoszlása 1950 és 2014 között a szerzők szakterülete szerint

	Nyers szám	%	Rangsor
Jog- és államtudomány	1 165	7,9	5
Filozófia	653	4,5	7
Földrajz	393	2,7	
Más földtudományok	70	0,5	
Interdiszciplináris kutatások	78	0,5	
Irodalomtudomány	1 743	11,9	3
Közgazdaságtan, üzemszervezés	2 683	18,3	1
Kommunikáció, szállítás	7	0,01	
Művészettörténet	550	3,8	8
Etnológia, folklór	317	2,2	
Neveléstudomány, pedagógia	1 034	7,1	6
Nyelvészet, filológia	1 265	8,6	4
Politikatudomány	212	1,4	
Pszichológia	457	3,1	
Szociológia	511	3,5	9
Történelemtudomány	1 950	13,3	2
Vallástudományok, teológia	433	3,0	

2. táblázat: (folyt.)

	Nyers szám	%	Rangsor
Zenetudomány	238	1,6	
Katonai tudományok	493	3,4	10
Fizika	10	0,01	
Biológia	23	0,01	
Kémia	10	0,01	
Matematika	61	0,4	
Mezőgazdaság	79	0,5	
Technikai tudományok	148	1,0	
Orvostudomány	72	0,5	
Együtt	14 655	100,0	

A 2. táblázatban diszciplínákra bontva mindazokat vetettük össze, akik az elmúlt évtizedekben a társadalom- és humán tudományok területén publikációt adtak közre, a közelmúltban létrehozott doktori iskolák tanárait és a tudósok számos egyéb kategóriáit is ideszámítva. Közülük nem kevesen – majdnem 3% – vannak azok, akik nem tekintik magukat társadalomtudósoknak, jóllehet olyan tanulmányokat publikáltak, amelyek adott esetben a társadalom- és humán tudományok körébe is sorolhatók.

A tudományos produktivitás ezen indikátorai alapján a neveléstudomány – 7%-os eredményével – valamivel jobb pozíciót foglal el, mint a doktori iskolák tanárai esetében. A különbséget a neveléstudomány hosszú történelmi múltjával magyarázhatjuk, és azzal, hogy számos társadalom- és humán tudományos diszciplínával szemben nem vált a sztálinista kirekesztés, a szakmát mint olyant érintő cenzúra áldozatává. A neveléstudomány területén tevékenykedő tudósoknak az egész időszakban lehetőségük volt publikálni, míg a szociológusok, pszichológusok vagy a politikatudomány művelőinek működését (az 1960-as évek közepéig) korlátozták vagy (az 1950-es években) egyenesen tiltották.

A diszciplínáknak a 2. táblázatból kiolvasható rangsora szorosan követi az 1. táblázatból kiolvasható rangsort, jóllehet a megfigyelhető arányok jelentős eltérést mutatnak. A 2. táblázatban azok kerültek az első helyekre (rangsor szerint), amelyek a társadalom- és humán tudományi publikációkat közreadók között nagyobb arányt értek el, mint a doktori iskolák tanárai között. Ez a helyzet a közgazdaságtan, a történettudomány és az irodalomtudomány esetében, viszont a nyelvészetre ez nem érvényes. Ha a társadalom- és humán tudományok 1. és 2. táblázatban szereplő listáját összevetjük egymással, akkor elkülöníthetjük az úgynevezett „kutatásintenzív” diszciplínákat, amelynek művelői a többiekhez képest relatíve nagyobb arányban vannak jelen a „produktív” tudósok között – még akkor is, ha a két táblázatban nem pontosan ugyanazok a kategóriák szerepelnek. A „produktív” tudósok között a fent említett legnagyobb diszciplínák mellett a filozófusok, a pszichológusok, a szociológusok és az etnológusok is szignifikáns felülreprezentáltságot, míg a többi tudományág képviselői kisebb-nagyobb mértékű alulreprezentáltságot mutatnak. Amennyiben a helyszűke nem korlátozna bennünket, ezt az eredményt érdemes volna e tudományágak sajátos intézményes történetének figyelembevételével is ele-

mezni, különös tekintettel arra, hogy az 1950-es és 60-as években lehetőségük volt-e a korábbihoz hasonló publikációs tevékenységet folytatni.

Ezeket az eredményeket érdemes a 3. táblázat számaival is összevetni. Annak ellenére, hogy a neveléstudomány területén tevékenykedők az egész vizsgált időszakban nagyobb arányban voltak jelen a publikációt közreadók, mint a mai doktori iskolák tanárai között, a pedagógia mint tudományág mégsem tekinthető kutatásintenzív, innovatív tudományos területnek. Ezt igazolják adataink arra nézve, hogy bár e tudományágban a publikálás kvantitatív indikátorai erősek, azonban a minőségi mutatók inkább gyengék. Ennek megfelelően a PhD fokozatot szerzettek hozzáférhető listái alapján egyrészt tudható, hogy a fokozat intézményesülése óta a társadalom- és humán tudományok területén fokozatot szerzettek mintegy 12%-a szerzett neveléstudományi fokozatot. Másrészt azonban ha az 1986-ban létrehozott OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok) által finanszírozott kutatási projekteket szemügyre vesszük, akkor azt fogjuk látni, hogy csak 3%-uk kapcsolódik a pedagógiához.⁶ Ezt határozottan megerősítik a 3. táblázat adatai is, amelyek azt mutatják, hogy a társadalom- és humán tudományok kanonizált tudományos elitjében egyetlen neveléstudománnyal foglalkozó tudós sincs jelen, ugyanis a prozopográfiai listáink összeállítására céljából megvizsgált *Magyar Nagylexikon*ban nem találunk ilyen tudósról bejegyzést. És ez csak a neveléstudomány esetében fordul elő. Az enciklopédikus forrásokban az említések jó közelítő mutatói az értelmiségi reputációnak, amely többé-kevésbé a publikációk terén elért tudományos eredményekkel is összefügg. A pedagógia tehát nem kimondottan kutatásra orientált tudományág, legalábbis minden bizonnyal kevésbé, mint sok egyéb társadalomtudomány – politikatudomány vagy etnológia –, amelyek legfőbb piacát a számtalan publikációban testet öltő tudományos (vagy újságírói) vizsgálódások jelentik. Ez lehet az egyik oka annak, hogy (a jogászok mellett) miért a politikatudósokat és az etnológusokat említik a legnagyobb számban az enciklopédiák.

3. táblázat: A doktori iskolák tanári karának néhány kollektív tulajdonsága a társadalom- és humán tudományok területén (2000–2010)

	PhD	Kandidátus	Nagydoktor és akadémikus	Összesen	Szereplők % az <i>Új Magyar Nagylexikon</i> ban	Rangsor
Jog- és államtudomány	58,9	22,0	18,4	100,0	8,0	3
Filozófia	47,8	35,0	17,4	100,0	3,2	8
Földrajz	37,0	33,0	29,6	100,0	1,9	
Irodalomtudomány	61,2	20,1	18,8	100,0	4,7	5
Közgazdaságtan, üzemszervezés	48,5	37,6	13,8	100,0	2,2	10
Művészettörténet	87,6	7,6	4,9	100,0	1,3	
Etnológia, folklór	58,7	10,9	30,5	100,0	10,9	2
Neveléstudomány	65,5	28,7	5,7	100,0	–	
Nyelvészet	61,6	21,1	17,3	100,0	3,8	6

⁶ Az OTKA által finanszírozott projektek listája alapján.

3. táblázat: (folyt.)

	PhD	Kandidátus	Nagydoktor és akadémikus	Összesen	Szereplők % az Új Magyar Nagylexikonban	Rangsor
Politikatudomány	43,2	29,5	27,3	100,0	6,8	4
Pszichológia	66,7	20,0	13,3	100,0	1,3	
Szociológia	37,1	31,8	31,1	100,0	3,3	7
Történelem	51,6	25,9	22,5	100,0	2,8	9
Vallástudományok	96,3	1,2	2,4	100,0	1,2	
Zenetudomány	71,4	11,4	17,3	100,0	11,4	1
Együtt	58,0	25,0	17,0	100,0	3,4	
Nyers szám	1 853	798	543	3 194		

Azonban a 3. táblázat egyéb érdekes utalásokat is tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a doktori iskolák tanári gárdája milyen jellegű tudományos fokozatokkal rendelkezik. Amennyiben a legkisebb tudományágaktól – zene, vallás, művészettörténet – eltekintünk, akkor azt láthatjuk, hogy (a pszichológiával egyetemben) a neveléstudományi doktori iskolákban tanítók nagyjából kétharmada csak PhD fokozattal rendelkezik. Ez azt is jelenti, hogy itt átlagosan fiatalabb oktatói gárdáról van szó, mivel az idősebb oktatókkal szemben, különösen, ha tudományos karrierjüket a szocializmus idején kezdték, elvárás volt, hogy akadémiai (legalább kandidátusi) fokozatot szerezzenek. Az MTA doktorainak vagy tagjainak elenyésző aránya (az átlagos 17%-kal szemben kevesebb, mint 6%), amely a vallástudományok művelői és a művészettörténészek után a legalacsonyabb, szintén azt jelzi, hogy a pedagógiai hivatás viszonylag szerény akadémiai pozíciókkal büszkélkedhet. Ugyanakkor figyelemreméltó, hogy a „produktív”, „kutatásintenzív” társadalom- és humán tudományok – szociológia, etnológia, geográfia, politikatudomány – doktori iskoláinak oktatói gárdájában közel egyharmad a legmagasabb akadémiai minősítéssel rendelkező oktatók aránya.

Ahhoz, hogy ezeket az adatokat árnyaltabban értelmezni tudjuk, a doktori iskolák oktatói gárdájának további jellegzetességeit – kor, lakóhely szerinti eloszlás vagy nem – is be kell vonnunk az elemzésbe. Erre további táblázatok segítségével fogunk kísérletet tenni.

4. táblázat: A nők aránya a társadalom- és humán tudományok művelői között

	% a doktori iskolák oktatói között (2010)	Rangsor	% a kandidá- tusok között (2003)	Rangsor	% a nagy- doktorok és akadémikusok között 2003	Rangsor
Jog- és államtudomány	19,2		11,2		7,6	
Filozófia	18,5		20,1		14,8	5
Földrajz	19,6		17,3		5,1	
Irodalomtudomány	36,5	5	28,4	7	12,5	
Közgazdaságtan, üzemszervezés	23,5		21,6		12,8	
Művészettörténet	24,4		36,4	3	32,6	1

4. táblázat: (folyt.)

	% a doktori iskolák oktatói között (2010)	Rangsor	% a kandidátusok között (2003)	Rangsor	% a nagy-doktorok és akadémikusok között 2003	Rangsor
Etnológia, folklór	43,5	3	36,9	2	19,2	
Neveléstudomány	50,3	2	34,8	4	6,1	
Nyelvészet	41,6	4	30,2	6	13,4	6
Politikatudomány	13,6		20,2		18,2	
Pszichológia	50,7	1	39,2	1	21,2	2
Szociológia	36,4	6	30,6	5	20,8	3
Történelem	20,9		20,5		12,9	
Vallástudományok	9,8		16,7		-	
Zenetudomány	22,9		20,9		16,7	4
Együtt	29,2		24,2		13,3	
<i>Nyers szám</i>			4 729		1 175	

A 4. táblázat segítségével közelebb juthatunk a társadalom- és humán tudományokat művelők egy lényegi sajátosságához, az egyenlőtlen elnöiesedéshez. E tekintetben a neveléstudománnyal foglalkozók helyzete a táblázatban szereplő mindhárom kategóriában határozottan eltér az átlagtól.

A neveléstudományi doktori iskolák ma is aktív oktatóinak fele ugyanis nő. A pszichológusokkal együtt ez a messze a legnagyobb mértékben elnöiesedett pálya, e kettőt követik messze leszakadva az etnológusok, a szociológusok és az irodalomárok. Ezeket a számokat összevetve az imént felsorolt PhD fokozatot szerzettek listáival,⁷ arra következtetésre juthatunk, hogy a neveléstudományi kutatók e merítési bázisának 71%-át a nők tették ki. Köztudott, hogy a pedagógiai hivatások elnöiesedése minden szinten – legfőképpen pedig az alsóbb szinteken – hosszú múltra nyúlik vissza. Ez a folyamat már a régi (a szocializmus előtti) rendszer végén megkezdődött, mivel a középiskolai tanárok képzésének monopóliumával rendelkező bölcsészettudományi karok diákságának felét gyakran a világháborúk közötti években is a nők tették ki.

Az összes többi tudományág doktori iskoláinak oktatói gárdája aránylag kevésbé nőiesedett el, ezek közül is a vallástudományok és a politikatudományok a legkevésbé. E tekintetben a két legfiatalabb tudományág – a szociológia és a politikatudomány – közötti kontraszt mellett nem mehetünk el szó nélkül. Az utóbbi esetében a nők igen alacsony aránya valószínűleg azzal is magyarázható, hogy a nők politikai aktivitása Magyarországon mindenütt alacsonyabb, mint a férfiaké, politikai tisztséget például igen ritkán töltenek be. A politikum iránt érdeklődő kutatók és oktatók, valamint politikusnők arányai nyilvánvalóan összefügghetnek egymással amiatt a nem ritka átjárás miatt, ami a kétfajta szellemi tevékenység között megfigyelhető.

⁷ A PhD fokozattal rendelkezők listáit az egyetemi évkönyvek és a kiadott diplomákról vagy fokozatokról nyilvántartást vezető egyetemek archívumai alapján állítottuk össze.

2003-ban a kandidátusok esetében némileg máshogy fest a helyzet, ők azok, akik a szocialista típusú tudósképzés alacsonyabb akadémiai fokozatát szerezték meg, viszont ezt egészen az 1950-es évek óta megtehették. A társadalom- és humán tudományok művelői között itt ugyancsak magas a nők hányada, őket e tekintetben csak a pszichológusok, a művészettörténészek és az etnológusok előzik meg, míg a szociológusok és az irodalomtudósok már mögéjük szorulnak. Az összes többi tudományág elnőiesedtsége az átlag alatti marad, ez a szint a jogászok és vallástudományok művelői között a legalacsonyabb. A szociológusok és politikatudomány művelői között fentebb már jelzett kontraszt itt ugyancsak élesen kitűnik.

Ami viszont az MTA 2003-ban még aktív és az akadémiai hierarchia csúcsát képviselő doktorait és tagjait illeti, a nők eloszlása már eléggé eltérő mintázatot mutat.

Az elnőiesedés itt jóval kevésbé általános, mint az alacsonyabb szinteken, ami igen mellbevágó jelzése annak, hogy az „üvegplafon” az értelmiségi és felsőbb osztálybeli hivatásokban a nők feljebbjutását „hatékonyan” akadályozza. Itt a nők aránya alig több mint fele annak, mint ami az akadémiai kandidátusok között volt megfigyelhető. Ami a neveléstudománnyal foglalkozók körét illeti, itt viszont a nők részvételének százaléka az akadémiai doktorok között az összes nagydoktor átlagának felét sem éri el. Ez az arány tehát a geográfusokkal és a jogászokkal egyetemben az összes társadalom- és humán tudomány ezen az igazolt magas szinten aktív személyzete között a neveléstudományban a legalacsonyabbak közé tartozik. A „sereghajtók” és a többiek közötti kontraszt annál inkább feltűnő, mivel az összes többi tudományágban ezen a szinten a nők a 13%-os átlag körüli százalékban vannak jelen, a művészettörténészeket leszámítva (akiknél ez közel egyharmados), akiket (messze leszakadva) a pszichológusok, a szociológusok, az etnográfusok, sőt a politikatudósok is követnek (egyötöd körüli aránnyal). Az akadémiai kiválóság e legfelsőbb szintjén az „új” társadalom- és humán tudományokon belül előbb megfigyelt szakadék – a szociológia és a politikatudomány eltérő mértékű elnőiesedésére gondolva – tehát alig létezik az alacsonyabb szintek női arányaihoz képest.

5. táblázat: A nők és publikációik aránya a társadalom- és humán tudományok doktori iskoláinak oktatói gárdáján belül

	1.	2.	3.	4.
	Oktatók összes száma (2010)	Közöttük a nők %-a (2010)	Nők %-a a szak- tanulmányokat publikáló oktatók között	A nők által pub- likált tanulmányok átlagos lapszáma
Jog- és államtudomány	287	19,2	12,0	12,9
Filozófia	152	18,5	13,5	13,8
Földrajz	107	19,6	9,0	9,0
Irodalomtudomány	384	36,5	23,6	25,1
Közgazdaságtan, üzemszervezés	549	23,5	16,9	17,2
Művészettörténet	225	24,4	18,8	20,9

5. táblázat: (folyt.)

	1.	2.	3.	4.
	Oktatók összes száma (2010)	Közöttük a nők %-a (2010)	Nők %-a a szak-tanulmányokat publikáló oktatók között	A nők által publikált tanulmányok átlagos lapszáma
Etnológia, folklór	46	43,5	10,5	13,2
Neveléstudomány	173	50,3	55,8	39,3
Nyelvészet	365	41,6	23,4	24,6
Politikatudomány	44	13,6	10,7	12,2
Pszichológia	150	50,7	36,7	35,9
Szociológia	151	36,4	29,3	28,7
Történelem	436	20,9	19,2	21,0
Vallástudományok	82	9,8	1,7	1,2
Zenetudomány	35	22,9	29,5	30,6
Együtt	3 194	29,2	19,5	20,5

Az 5. táblázatból háromféle, kizárólag az újonnan alapított doktori iskolákra vonatkozó információ olvasható ki: a nők aránya a különböző tudományágakban, az érintett tanári gárdák abszolút létszáma, valamint nemenkénti tudományos produktivitásuk mutatóinak két csoportja.

A kis és a nagy diszciplínák meglehetősen egyértelműséggel elkülöníthetők egymástól (az 5. táblázat 1. oszlopa). A zenetudomány, a politikatudomány és az etnológia a vallástudomány mellett a legkisebb oktatói gárdával rendelkező tudományágak, jóval kevesebb mint 100 oktatóval. A legnagyobbak a közgazdaságtan és a történettudomány, ezeket a klasszikus irodalomtudomány és nyelvészet követi. A többi diszciplína, főleg az „új” társadalomtudományok, köztes pozícióban vannak. Ezeket a számokat valószínűleg a vizsgált doktori iskolák képzései iránt támasztott kereslet kiterjedtségével és lokalizációjával magyarázhatjuk. Kétségtelen, hogy a leendő menedzsereket és közgazdász kutatókat (és ezen belül a közigazgatás gazdaságpolitikai szakembereit) képző gazdaságtudományok többfajta tevékenységi piaca van. A történettudomány, az irodalomtudomány és a nyelvészet piacát majdnem kizárólag az akadémiai közeg jelenti. Azonban, mivel ez utóbbi szakok a bölcsészettudományi karokon a középiskolai tanárok és a szabadúszó vagy a magánszektorban dolgozó értelmiségiek (fordítók, könyvkiadók, szerkesztők, tolmácsok, újságírók) képzésében is a legfontosabb tárgyak, ezért elég nagy személyzetű diszciplínákat alkotnak. E számok mélyreható értelmezéséhez az adott tudományágak aktuális piaci helyzetét külön-külön is meg kellene vizsgálni.

Az 5. táblázat eredetisége abban rejlik, hogy az értelmiségi teljesítmény globális indikátorait nemek szerinti bontásban közli. Bármennyire „nyersek” is a publikációkkal kapcsolatos efféle kvantitatív adatok, jelentőségük abban áll, hogy mind ez idáig meglehetősen egyedülállónak számítanak, legalábbis Magyarországon. Szorítkozzunk itt néhány alapvető észrevételre.

Átlagban (az 5. táblázat 3. oszlopának legalsó sora szerint) a folyóiratokban közölt tanulmányok száma alapján a nők kevésbé produktívak, mint a férfiak. Ez az eltérés két kivétellel külön-külön minden tudományágban azonosítható s elsősorban a nők átlagban alacsonyabb akadémiai státuszával hozható összefüggésbe (ahogy a 4. táblázatból kitűnik), ami annak oka és következménye is lehet egyben. Emellett talán a nők kisebb motivációjával is magyarázható arra nézve, hogy a lehető legmagasabb intellektuális teljesítményt nyújtásuk, mivel előmenetelüket egyrészt az „üvegplafon” megléte, másrészt gyakran az ettől nem független s maguk által támasztott pályaelvárásaik korlátozottsága is akadályozhatja.

Ez az „üvegplafon hatás” azokban a diszciplínákban a leginkább szembevetendő, amelyekben teljesen a férfiak dominálnak, mint például a vallástudomány vagy – valamivel kevésbé – a politikatudomány. A vallástudomány a férfiak szellemi dominanciájának határesetét képezi, mivel ezen a területen a 10%-nyi nő az összes publikációnak mindösszesen 2%-át állítja elő. Hasonló, bár kevésbé hangsúlyos példákkal szolgál az etnológia (itt az oktatói gárdában négyszer annyi nőt találunk, mint a tanulmányok szerzői között) és a földrajztudomány is (ahol az oktatók között kétszer nagyobb arányban vannak nők, mint a szerzők között). A nők doktori iskoláink tanári karán és a tanulmányok szerzőin belüli létszáma közötti számszerű eltérések a többi tudományágban kisebbek. Néhány diszciplína, például a történettudomány, a politikatudomány vagy a művészettörténet esetében a számarányok majdhogynem kiegyenlítették. Két területen azonban a tanulmányok szerzői között magasabb a nők aránya, mint a doktori iskola tanárai között: ebbe a kivételes kategóriába tartozik a neveléstudomány és a zenetudomány.

Részletekbe menő elemzések híján e kivételes esetek okával kapcsolatban csak hipotéziseket fogalmazhatunk meg. Ahhoz, hogy ezeket az adatokat mélyrehatóan is elemezni tudjuk, össze kellene hasonlítanunk a publikációk esetében a tudományág-specifikus értékeket, valamint a stílussal, tartalommal, hivatkozási apparátussal és a kvantifikációval kapcsolatos elvárásokat stb. Sőt a neveléstudomány kivételes helyzetét az 5. táblázat 4. oszlopának adatai is megerősítik, ugyanis a nők átlagban messze ezen a tudományterületen publikálják a leghosszabb tanulmányokat. (Sajnos e tekintetben a férfakkal való összevetéshez itt nem állnak rendelkezésünkre adatok.) Az átlagos tanulmányhosszúság tekintetében megfigyelhető egyenlőtlenségek háttérében láthatóan hasonló logika munkál, mint a publikációk gyakoriságának esetében. A pszichológusok és az irodalomtörténészek mellett a neveléstudománnyal, zenetudománnyal és nyelvészettel foglalkozó tudósok publikálták átlagban a leghosszabb tanulmányokat.

A 6. táblázat többváltozós elemzésének köszönhetően, amelyben négy „független” (szakterület, nem, életkor, lakóhely) és négy (hipotetikusan) „függő” változó segítségével a neveléstudomány területén tevékenykedők produktivitását a társadalom- és humán tudományok doktori iskoláinak tanári gárdáiéval hasonlítjuk össze, közelebb juthatunk a produktivitásra vonatkozó adatok értelmezéséhez. Mi most csak ezt az egyetlen összevetést végeztük el, noha a rendelkezésünkre álló adatokból az összes többi társadalom- és humán tudományi diszciplína esetében külön-külön is létre lehetne hozni hasonló táblázatokat. Ez azonban igencsak szétfeszítené a jelen tanulmány kereteit, és a kisebb szakok gyakorlóinak még a neveléstudománynál is alacsonyabb esetszáma még kérdésesebbé tenné a számszerű összefüggések statisztikai érvényességét, annál inkább hogy a vizsgált doktori iskolákban oktatók 68%-a esetében állt csak rendelkezésünkre minden szükséges információ. Az információk e relatív szűkössége itt is óvatosságra kell intsen eredményeink értelmezésekor. Azonban, mivel a nők arányai a 6. táblázatban szin-

6. táblázat: Az összes társadalom- és humán tudomány és külön a neveléstudomány doktori iskolában tanító tanárok szellemi produktivitására vonatkozó mutatók nem, működési hely és életkor szerint (2000–2010)

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Szakirány	Nem	Tudományos működés helye	1961 előtti (idős) vagy utáni (fiatal) születésűek	Nyers szám	Publikációk átlagos száma a doktori iskolák tagjaimál	Előbbiekből az 5 oldalnál hosszabb publikációk %-a	Idegen nyelvű publikációk %-a az összesből	Előbbiekből az 5 oldalnál hosszabb idegen nyelvű publikációk %-a
HUMÁN ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK	férfi	Budapest	idős	562	56,5	53,1	23,7	30,7
	férfi	Budapest	fiatal	305	23,0	60,4	28,3	34,5
	férfi	vidék	idős	309	52,6	58,2	20,2	27,0
	férfi	vidék	fiatal	290	24,4	58,2	19,3	26,1
	nő	Budapest	idős	183	37,3	56,0	26,7	32,1
	nő	Budapest	fiatal	153	16,5	58,2	29,1	38,0
	nő	vidék	idős	122	30,7	59,6	28,5	34,4
	nő	vidék	fiatal	142	14,8	68,2	32,4	35,6
NEVELÉSTUDOMÁNY	férfi	Budapest	idős	26	49,6	35,1	10,7	17,2
	férfi	Budapest	fiatal	11	19,5	49,7	23,6	20,1
	férfi	vidék	idős	13	37,9	58,3	20,6	24,0
	férfi	vidék	fiatal	7	28,2	51,1	7,2	10,1
	nő	Budapest	idős	21	64,5	18,2	16,7	64,5
	nő	Budapest	fiatal	15	59,2	14,8	17,2	59,2
	nő	vidék	idős	12	65,9	10,4	10,0	65,9
	nő	vidék	fiatal	13	75,5	20,9	19,2	75,5

te pontosan a 4. táblázatból kiolvasható arányoknak felelnek meg, a 6. táblázatban vizsgált s a neveléstudományra nézve igen kis volumenű minta is eléggé reprezentatívnak tűnik.

A táblázat a két tudományág-kategória között egy sor hasonlóságra, de jelentős különbségekre is rámutat.

Ami a kutatók nemek szerinti földrajzi eloszlását illeti (az 5. oszlop alapján), összegükben a doktori iskolák tagjainak többsége (69%) fővárosi, s a neveléstudományban ez a többség még nagyobb (75%). A nők azonban sokkal kevésbé egyenlőtlenül oszlanak el, mint a férfiak, hiszen csak 56% fővárosi s a neveléstudományban 59%. Amennyiben azzal érvelünk, hogy a nők az akadémiai hierarchiának a fővárosra koncentrálnak a felsőbb pozícióiba nehezebben jutnak be, akkor ez logikus eredmény, még akkor is, ha a nemek közötti egyenlőtlenség e tekintetben nem nagyon jelentős. Mégis, a budapesti iskolák személyzetének dominanciája egyértelmű nyers számokban, különösen az idősebbeknél. A fiataloknál már sokkal kiegyensúlyozottabbak az arányok.

Ami az életkori összetételt jelenti, itt a területi és a nemi különbségek is erősen szignifikánsak, és ez megerősíti a vizsgált hierarchiák pozícióira vonatkozó iménti érvelést. A doktori iskolák oktatói gárdája átlagosan jóval idősebb Budapesten, mint vidéken. A nőknél a vidékieknél még nagyobb is a fiatalok kategóriája, mint az időseké. Ez megfelel

annak az összefüggésnek, hogy a vidéki iskolákat inkább feltörekvő új tudósgenerációk tagjai hozzák létre, akik között értelemszerűen több a nő, mint az előző nemzedékeknel. Mivel a vidéki doktori iskolák személyzete viszonylag fiatalabb, ők minden bizonnyal alacsonyabban is helyezkednek el az akadémiai ranglétrán.

A publikációk terén kimutatható egyenlőtlenségek elemzését a 6. táblázat 6. oszlopában megjelenő adatokkal kezdhetjük. Ezek eléggé összetett logikát követnek. Kétségkívül globálisan tekintve a nők jóval kevésbé bizonyulnak produktívoknak, mint a férfiak, és a férfiak esetében a produktivitás mindig az életkor függvénye. Értelemszerűen látszik, hogy az idősebb kutatóknak több idejük volt publikálni, mint a fiatalabbaknak, akik jóval közelebb vannak még karrierjük kezdetéhez. Azonban a neveléstudományi doktori iskolák esetében ez a logika egyenesen megfordul. Itt ugyanis a nők jóval produktívabbak, mint a férfiak, és az életkorok közötti különbség nem egyszerűen elhanyagolható (Budapestben), de vidéken meg is fordul. Itt ugyanis az önéletrajzukban szereplő több mint 75 publikációval a nők képviselik az összes kategória között a legmagasabb produktivitást felmutató csoportot. A pedagógia területén tehát a nők, különösen a vidékiek, egyértelműen kompenzációs publikációs stratégiát követnek, hogy fővárosi és férfi társaikhoz felzárkózhassanak, és aktivitásukkal ezeket messze lekörözni látszanak.

A 6. táblázat 7. oszlopában a doktori iskolák tanárai által publikált hosszabb (több mint ötoldalas) tanulmányok arányáról találunk adatokat. Az itt vizsgált tudományágak összességében a lakóhelyi, nemi és életkorbeli kategóriák között alig van eltérés, amennyiben a publikációk minősített 60% körüli többsége mindenütt meghaladja az öt oldalt. A neveléstudomány oktatói körére azonban ez nem áll. Ők rendre sokkal ritkábban tartoznak a hosszabb munkák szerzői közé. Közöttük csak a vidéki férfiak közelítik meg az összesített átlagot, amennyiben publikációik enyhe többsége hosszú. Női kollégáik azonban már komoly deficitet mutatnak fel e téren, hiszen munkásságuknak alig egyötöde vagy annál is kevesebb része áll hosszabb tanulmányokból. Ez a jelzés megerősíti korábbi megállapításunkat, amelynek értelmében a neveléstudományok beállítódása „kevésbé tudományos” jellegű, s ez hatványozottan áll a női oktatókra. A pedagógiában aktív női tudósgárda profiljára így az átlagosnál egyrészt sokkal nagyobb számú, másrészt azonban sokkal kisebb terjedelmű munkák jellemzőek.

Az idegen nyelvű publikációk arányai tekintetében ismét más a helyzet. Az összes vizsgált tudományág tekintetében a fővárosi és a vidéki doktori iskolai oktatók vagy a nők és férfiak között nem találunk szisztematikus különbséget, amennyiben a nem magyar publikációk aránya erősen kisebbségi, az összes negyede körül ingadozik, de a harmadrészt nem éri el. A nők általánosságban valamivel gyakrabban publikálnak idegen nyelven, mint a férfiak, különösen a vidéki fiatalok. A doktori iskolák fiatalabb oktatói általában ugyanannyira termékenyek vagy valamivel még termékenyebbek is idegen nyelven, mint az idősebbek (a vidéki férfi neveléstudományi tudósokat leszámítva). Ez annak bizonyítéka, hogy a fiatalabb csoportokra nagyobb nyomás helyeződik e téren, ugyanakkor amikor számukra több lehetőség is nyílt nyelvtanulásra és külföldi kapcsolatok létesítésére, mint még a kommunizmus alatt szocializálódott idősebbeknek. Azonban az eltérés itt sem jelentős. Ami sokkal jelentősebb, az a neveléstudomány oktatóinak lemaradása a külföldi publikációkért folyó virtuális versenyben. A neveléstudományi munkáknak kevesebb mint egyötöde jelent meg idegen nyelven. Az idősebb, vidéki s pedagógiát oktató nők munkáinak alig egytizede idegen nyelvű. Ha a nem magyar nyelvű tanulmányok arányát a nemzetközi kutatási piacokon való szereplés és elismertség jelzésének vesszük, ezzel

ismét igazolódni látszik a neveléstudománynak a többi rokon tudományágnál kevésbé „tudományos”, kevésbé a kutatásra való beállítottsága.

Mindennek azonban látszólag jórészt ellentmondanak a 6. táblázat utolsó oszlopának adatai az idegen nyelvű publikációk átlagos lapszámáról. Ez az összes vizsgált szak idegen nyelven kiadott publikációinál 30 oldal körül ingadozik a lakóhelyi, nemi és életkori kategóriáktól nagyjából függetlenül. Nem úgy azonban a neveléstudomány területén, ahol egyrészt, mint láttuk, sokkal ritkább az idegen nyelvű publikáció, de a nemi különbségek rendkívül erősek. A táblázat 9. oszlopából kiténik, a pedagógiát oktató férfiak nemcsak az egész átlagánál jóval ritkábban adnak közre hosszabb tanulmányokat, de ilyen publikációik átlagos hossza női pedagógus kollégáik hasonló munkáinak harmadát sem éri el. Míg a pedagógus férfiak lapszáma itt csak 10 és 25 között mozog, a nőknél ugyanez 60 és 75 közötti. A pedagógus nők tehát kevés, de átlagosan igen hosszú idegen nyelvű munka szerzői. Természetesen mondhatjuk, hogy a neveléstudomány területén a nők bizonyos értelemben ezzel próbálják meg az idegen nyelvű publikációik viszonylagosan alacsony számát kompenzálni. Azonban ezen eltérések értelmezéséhez a publikációs gyakorlatok, a szakmai pályákon betöltött funkcióik és technikai megvalósulásuk mélyreható elemzésére volna szükség. Tekintve a ténylegesen megfigyelt esetek kicsiny számát, bár a neveléstudomány női és férfi szektora közötti eltérések látványosak, ezeket fenntartással értelmezném csak. Azt hiszem e csekély esetszámok a statisztikai elemzési lehetőségek határait is megjelenítik.

A társadalom- és humán tudományok területén dolgozók prozopográfiai listáin alapuló számszerű adataink talán nem eredményeznek minden tekintetben végleges kutatási eredményeket. Azonban a rekrutáció, a tudományos gyakorlatok, a karriermintázatok, a produktivitás és egyéb olyan dimenziók tekintetében, amelyek visszatekintve, a tudományágak fejlődésére nézve tipikusaknak tűnnek, és a további elemzések fontos tárgyai és eszközei lehetnek. A különböző tudományágak összehasonlítása, amely a fentiekhez hasonló módon objektív megállapításokon alapul, szemmel láthatóan jelentős új eredményekkel kecsegtet, és mindenképp eddig nem elérhető, újfajta értelmezési kereteket nyújt.

IRODALOM

- BROADY, D. (2002) French Prosopography and Suggested Readings. *Poetics, Journal of European Research on Culture, Media and the Arts*, Vol. 30. pp. 381–385.
- BRUNNBAUER, U., KRAFT, C. & SCHULZE WESSEL, M. (eds, 2011) *Sociology and Ethnography in East-Central and South-East Europe: Scientific Self-Description in State Socialist Countries*. München, Oldenburg Verlag.
- FERRAROTTI, F. (1990) *Histoire et histoires de vie: la méthode biographique dans les sciences sociales*. Paris, Meridiens.
- KAASE M. & SPARSCHUH, V. (eds, 2002) *Three Social Science Disciplines in Central and Eastern Europe, Handbook on Economics, Political Science and Sociology (1989–2001)*. Bonn–Berlin, GESIS Social Science Information Centre, Collegium Budapest.
- KARÁDY V. & NAGY P. T. (2017) *Social Sciences and Humanities in Hungary, 1945–2010*. First volume. (Factbook about Hungarian social scientists.) Budapest, John Wesley Publisher. <http://mek.oszk.hu/16700/16701/>